

ՀԱՆԴԻՍ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏՈՍ ԵՒ ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ

Պեռլինու վեհաժողովէն յետոյ ամեն ազգ կարծես թէ դիշերային միութեան մը մէջ ընկղմեալ, կը դիտէր քաղաքական իրաց ընթացից երկինքը, իւրաքանչիւր ոք նշմարելով հօն իւր աւերակալեալ պայծառութեան աստղն. ոմն իր ազատութեան լոյսն, ուրիշ մը իրեն քաղաքականութեան զարգացումը, այլ ոք իրեն վրայ ծանրացեալ բռնութեանց և հարստահարութեանց լծոյն թեթեւեղեցնէ, և ուրիշներ ալ իրենց ծագելիք նորանոր շահուց ճառագայթներն. և ահա այս ամեն դիտողաց աչքերը յանկարծ կը յափշտակուին չլացութեամբ՝ յակամայս թողով իւրաքանչիւրն իրեն աստղը, նորօրինակ առուպի մ'երևնալուն, որուն տեղու թիւնն սակայն ասուպի նման 'ի վայրկենի պիտի չանհետանայր: Ըսել կ'ուզեմ որ երբ ամենայն ոք իր ազգային խնդրոյն կամ շահուն ակնկալութեամբ զբաղած զայն ձեռք բերելու նման մէջն էր, ծագեցաւ ահա եգիպտական խնդիրն, և հասարակաց մտադրուիլը զրաւելով, առ ժամանակ մի մոռցնել տրւաւ, կամ բոլորովին և կամ գէթ մի մասամբ միւս ամեն խնդիրները: Արդեօք յիրսուի ասուպ մ'էր այս խնդիրս, որ յանկարծակի քաղաքականութեամբն ոլորտին մէջ մտաւ, թէ արդեօք այն հաստատունն աստղերէն մին, որ Պեռլինու ժողովոյն խիտ և խորհրդաւոր ամպերուն ներքեւ ծածկուած, և ժամանակին պատահելով իւր քօղն աչաց ներկայացաւ իրեն բովանդակ պայծառութեամբն. արդարեւ խնդիր մ'է այս, որոյ լուծումն ապագայն պիտի որոշէ, թէպէտ և ոչ անհաւանական երևի մե-

զի, թէ եգիպտական խնդիրն ըլլայ այն հաստատուն և նախապնդ. քայլերէն մին՝ 'ի լրումն լուծման Արեւելեան խնդրոյն:

Ինչ ալ որ համարելու ըլլա՞ք, այս յայտնի է՝ թէ որ և իյէ խնդիր կը ծագի ունեւելով իրեն արտաքին պատճառներն, կամ լաւ ևս պատճառանքներն, ինչպէս ալ ասոր թելու ըլլայ մէկն աւուանել: — Ի՞նչ էր ուրեմն նաև եգիպտական խնդրոյն արտաքին պատճառն, կամ ուստի ծագեցաւ խնդիրն և հսկայաքայլ յառաջեց:

* *

Ամեն քաղաքական խնդիր կը ծագի երկու կամ աւելի ազգաց կրելիք ֆնասէ և կամ ձեռք բերելիք շահէ մը: Եգիպտոսի նկատմամբ շահ ստանալու յոյս ունեցող մասին կը վերաբերին եւրոպական տէրութիւնք, իսկ ֆնաս կրելի մասին թուրքիա: Եւրոպական պետութեանց ունենալիք շահն երկու կետի կրնայ վերածուիլ, նախ ազատ անցք Սուէզի ջրանցից՝ ամեն ազգաց վաճառականական նաւերու, և երկրորդ յատկապէս եգիպտոսի վաճառականութիւն: Առաջինի նկատմամբ ամեն ազգաց շահն զրեթէ հաւասարադօր է, որով ըզնոյն պահպանելու և աճեցնելու համար հաւասարապէս կ'աշխատին Անգլիացիք և Գաղղիացիք, Աւստրիա կամ Իտալիա, և այլն. բայց երկրորդ մասին գալով՝ այս ազգաց ամենուն ուշադրութիւնն հաւասարապէս չի զրաւեր:

Եգիպտոսի մէջ եւրոպացիք իրենց ապրուստն կը ճարեն իրենց տուած գարգացման շարժմամբ, և եւրոպական ձե-

ուգործք և արուեստական վաճառք ուրիշ անձանցմէ չեն սպառիր և պիտի չսպառին՝ բայց միայն յիշրոպացւոց : Եգիպտոսի կլիմայն գրեթէ անկարօտ կ'ընէ այս ձեռագործաց՝ եգիպտացի բնիկ Ֆէլլահն, որուն վրայի կրած շապիկն ինքնին իր երկրէն ելած բամբակէն կը շինէ, և Նիլոսի կաւէն կը կաշմէ իրեն պէտք եղած կահ կարասին, նոյնպէս նաև կերած բրինձն և արման Եգիպտոսի արդիւնք են . Եւրոպացւոց մէ ընդունած միակ բանն է ուրեմն երկաթ և պղինձ, զորս 'ի գործ կ'առնու իրեն անհրաժեշտ եղած անօթոց կաշմուծեանն համար . ուստի կը տեսնուի յայտնապէս, որ Եգիպտոս բացարձակապէս վաճառք դուրս հանող երկիր մ'է և ոչ ընդունող, կամ ըստ շտապ սագիտաց խօսելով՝ ելից երկիր է և ոչ մտից :

Եգիպտոսի ունեցած գլխաւոր վաճառքն է բամբակ ու բրինձ, որոնք գրեթէ ամբողջապէս Անգղիա կը տարուին, մանաւանդ բամբակն . ուստի յայտնի է որ մինչդեռ մէկ կողմէն Եւրոպացի բնակիչք կը պակասին յեգիպտոս, միւս կողմէն համեմատաբար Եւրոպիոյ վաճառականութեան ասպարէզն կ'ամփոփուի, և բերք մուցընելու շահու գուռն կը նուաղի : Կը հետեի ուրեմն այս խորհրդածութենէս՝ որ Եգիպտոսի շահն աւելի Անգղիոյ կը վերաբերի քան ուրիշ որ և իցէ ազգի : Այս կէտս խնդրոյն սկիզբէն 'ի վեր ուշադրութեան նիւթ ըրաւ նաև Գաղղիա, որով թողուց Անգղիոյ գործոց ազատ ասպարէզ, զբաղելով միայն իր նոր ժառանգութեանն 'ի Գունուզ, ուր կը գտնուի իրեն շահուց աղբիւրը : Արդ շահուց խնդիրն այսօրինակ դրութեան մէջ դտնուելով, յայտնի է թէ սր և իցէ խնդիր ծագելու ժամանակ Եգիպտոսի մէջ, աւելի կամ գրեթէ միակ Անգղիոյ ուշադրութեանն նիւթ պիտի ըլլար, քան ուրիշ որ և իցէ ազգի : Իսմայիլ Խըտիվի հրաժարմամբ՝ Անգղիացիք և Գաղղիացիք գրեթէ լիազօր կամ բացարձակ գործող հանդիսացան Եգիպտոսի վարչութեան մէջ,

որոյ զրոմական մատակարարութիւնն իրենց ձեռքը մնացիր էր, և կենսական խնդրոց լուծումն միշտ կապակցեալ էր իրենց շահուն հետ : Բնդ որ թէպէտ և մեծապէս դժկամակ էր բուն վարչու-

ՓՈԽԱՆԱԿ ԾՈՎԱԿԱԼԻ. ՍԻՐ Փ

Բնդհանուր հրամանատար անգղիա

թիւնն, տեսնելով իր հովանւոյն անհետ
լլալն յեզիպտոսէ, այլ զօրութեամբ
ուժոյ չէր կարող ցուցնելու իրեն
գովամակութիւնը: Բայց այսու հան-
գերձ ազգայնութեան կամ լաւ ևս ը-

սել կրօնական տառապանքն ողի մը կը
միացընէր ընկճեալ Ֆէլլահայ սրտերն,
և կը սպասէր յարմար առթիւ դուրս գե-
լանելու զոյն իրեն թափանցող թափով:
— Զիրաւի աներկբայ պէտք է համա-
րինք՝ որ քաղաքականութեան կատակ-
երգութիւն մ'էր Եզիպտոսի մէջ սկը-
սածն, որ ահաւոր ողբերգութեան մը
կատարածն ունեցաւ: Ժողովուրդ մը՝
որ վաթսուսն և աւելի դարերէ 'ի վեր
զուրկ մնացեր է ինքնիշխան վարչու-
թենէ, և յանկարծ այսի թմրութե-
նէն կ'արթննայ իրբն նոր ոմն Եպա-
մոնոնդ ազգայնութեան վրէժխնդրու-
թեան ոգով բորբոքած, այս՝ կատակ-
երգութեան մասն է: Բայց երբ յայտ-
նի կ'ըլլայ՝ որ այս ազգայնութեան ու
գին, այս վրէժխնդրութեան բոցն բոր-
բորոյն ուրիշ բան չէ, բայց միայն ա-
ռանձնականի մը կիրքն ու ատելու-
թիւնն, որ ամեն օրինաց և իրաւանց
դաշինք, քաղաքներ, գեղեր կ'այրէ,
կը մրկէ իւր ատելութեան և կրից բու-
ցով, երևան կ'ելլէ այն ժամանակ ա-
հաւոր ողբերգութեան մը տխուր վեր-
ջաւորութիւնն, կաղմելով այս կերպով
Շէքսպիրի հրաշալի և քամենի, զը-
ւարթ և միանգամայն տխուր թատե-
րական տեսարանաց երևոյթ մը:

ԳԵՐԵԻԿՈՍ ՊՈՇԱՆ ՍԻՅՄՈՒՐ
ան նաւատորմին Միջերկրականի:

Տարակոյս չկայ որ Տարուինի կենաց
ձգան (Struggle for life) դրութիւնն
ընդհանուր է աշխարհիս վրայ. յորմէ
երկու արգասիք միայն կը յառաջանան,
այսինքն է՝ կամ այն է որ զօրաւորն
զակարը բոլորովին կ'ոչնչացընէ, և կամ
իրեն շահուն համար կը խնայէ անոր
կենայ: Այս սկզբամբ է որ մարդիկ կը
պահեն միայն այն կենդանեաց կեան-
քը, զօրոնք յետ ընտանեացընելու կըր-
նան իրենց յօգուտ 'ի կիր ամել. և այս
է ահա կենդանեաց գերութիւնն: Այս
վիճակիս մէջ կը գտնուի հիմա յիրա-
ւի Ֆէլլահներու ցեղն. թշուառ վիճակ
մ'արգարեւ. բայց կարելի չէ հետեցը-
նել թէ կրնան ուրեմն իրենք իրենցմէ
թօթափել ուղած ատեննին այս լուծն,
յառաջ գալ քաղաքականութեան մէջ,

հասնիլ այն զարգացման և բարօրութեան, յորում կը վայելեն քաղաքականացեալ և ազատ ժողովուրդը: Նոյն իսկ եղիպտոսի ունեցած վիճակն այս զարգացմանն արգելք է. հօն կ'աճին, կը բազմանան եւրոպացիք առանց խառնըրդի բնիկ ժողովրդեան հետ. որով բազմաթիւ գարերէ 'ի վեր ֆէլլահն կը գանուի դարձեալ այն վիճակին մէջ, յորում կը գտնուէր փարաւոնաց ժամանակ: Փորձ փորձեց յիբաւի Ապուդ իրթեւու. այս ժողովուրդն, և այս փորձոյն հետևեց երեցաւ Արապի պէյն: Բայց Արապի պէյ առաջին ֆէլլահն չեղաւ, որուն ձեռքն անցին եղիպտոսի բախտն. իրմէ առաջ ուրիշ ֆէլլահ մը անուանին Մուֆթիշ, աղետալի ձեռնարկութեամբք յաւիտենական արտասուաց դատապարտեց իւր ժողովուրդը: Նոյնպիսի բախտ մ'ունեցաւ նաև Արապի, որ նախքին թալիսի ժամանակ իշխանութեան հասնելով՝ գլուխ կեցաւ եւրոպական մասին հակառակ կողման կամազգայնութեան. ընտրուելով պաշտօնեայ պատերազմի՝ բանակին մէջ մըտուց անթիւ բազմութիւն մը ստրուկ և ողորմելի մարդկանց, որոնցմէ կազմեց նաև սպայից խումբ մը, որոնք անգէտ էին ոչ միայն պատերազմի օրինաց, այլ և իրենց այլն ու ձախն անգամ որոշելու. ուստի և հարկ իսկ էր որ կանոնաւոր զօրաց բանակի մ'առջև իսպառ ցիր ու ցան ըլլային:

* *

Եղիպտական խնդրոյն մէջ շահուց և փառաց, առեւութեան և անոր պատճառաց մասերը զիտելէն յետոյ՝ մինչև հիմա ըրած խորհրդածութեամբ, անցնինք ուրեմն քննելու խնդրոյն յառաջխաղացումն, այսինքն՝ թէ ո՞վ էր Արապի, որոնք էին իր կողմնակիցներն, ինչ էր իր նպատակն, ինչպէս սկսաւ խնդիրն, ինչ յեղյեղումներ կրեց և ինչ վերջ ունեցաւ:

Անշուշտ փափաքելի է ընթերցողաց թատրերգութենէ մ'առաջ՝ զայն ներկայացընող զիւցազն կամ գլխաւոր ան-

ձանց ծանօթութիւնն ունենալ. արդեղիպտական տեսարանին հանգուցիլուծման ծառայող անձինք գլխաւորապէս երկը եղան, — Արապի, Սիյմուր, և Ուլլէյ:

Սայիտ Ահմէտ Պէյ Արապի ծնած է 1836ին, Ստորին Եգիպտոսի Շարքիէ նահանգին մէջ, և հօր կողմանէ Մահմետի ցեղին սերունդ կը համարի զինքն, որով և սրբազան տոհմէ: Եղիպտական բանակին մէջ մտնելով՝ քիչ ժամանակէն փոխանորդ հազարապետի կարգեցաւ. բայց այլ և այլ անիրաւ հաշուածներն կրեց, որով և թշնամի եղաւ թէ Տաճկաց և թէ օտար ազգաց, և սիրելի անձն եղիպտոսի բնիկ ժողովուրդեան: Իւ եւրոպացւոց եղիպտոսի դրամական վարչութեան միջամտութեան հակառակելով, զուրկ կեցաւ իրմէ զըրգուած ազգային եգիպտական մասն՝ հակառակ խրտիվի, բռնադատելով ըզփոխարքայն փոխելու իւր վարչութեան կերպը, և իրեն հետ միանալով մերժելու զԵւրոպացիս 'ի դրամական վարչութենէ եղիպտոսի. ուստի ծագեցաւ ներկայ պատերազմն, որուն մէջ գրոշմեալ կը տեսնեմք իւր վերջին թշուառ օրերը:

Սիր փրեդերիկ Սիյմուր, առաջին ծովակալ անգղիական նաւատորմին Միլերկրականի մասին, հիմոյ 62 տարուան հասակին մէջ է, (բազմաթիւ լրագիրք Գաղղիոյ և Խալիլոյ զինքն 81 տարուան հրատարակեցին, չփոխելով ուրիշ Սիյմուրի մը հետ): Դժուար 1821ին. տասուերեք տարուան 1834ին մտաւ Բրիտանիոյ ծովային զինուորութեան մէջ, և սպայ ընտրուեցաւ 'ի 1843: Համբաւ ստացաւ 1852-53ի Պիրմանայ պատերազմին մէջ, և 1854ին Ռուսաց դէմ՝ կռուեցաւ Սպիտակ ծովուն վրայ, և 1860-61 երեւելի հանդիսացաւ 'ի Նոր Զեւրանտա: Ի 1862 անգամ ընտրուեցաւ ծովային բարձրագոյն խորհրդարանին. իսկ 1880ին հրամանատար ըլլալով 'ի Տուլինիոյ ուղարկեալ նաւայիւր անունն

Եւրոպայի ծանօթացու, և ներկայ պատերազմին մէջ հրամանատար ընտրուելով Անգղիական նաւատորմին։ Աղքատանքիդ զնդակակոծութիւնն իր համբաւն աւելի ևս տարածեց։

Եղիպտոս ուղարկուած անգղիական բանակին հրամանատարն, թէլէ-էլ-Քէ-պիրի յաղթական դիւցազն է՝ Սիր Կարնէ Յովսէփ Ուլլէյ, իւրանտացի ուղղափառ զորապետի մը որդի, ինչնա Տըսլլինի շրջակայքը՝ ի 4 յունիսի, 1833, և 1852ին անգղիական բանակին մէջ մտաւ իբրեւ դրօշակիր հետեակագործ 80դ գնդին։ Սի և ինչն տարւոյն մէջ մասն ունեցաւ Պիրմանաց պատերազմին մէջ, և ի 1855 նշտնաւոր հանգիսացաւ իրիմի պատեւ իրազմին մէջ, յորում միջնատարալի քով զանազան անգամ վերքեր ընդունեցաւ։ — 1855էն մինչև ի 1858 իբրեւ հրամանատարի փոխանորդ՝ երևելի եղաւ իր քաջութեամբը ի Հնդկաստան, և 1860ին մասնակից գտնուեցաւ Զինաց պատեւ ռազմին։ Հրամանատար ընտրուելով ի 1867, ուղարկուեցաւ ի Գանատա և ընդդէմ ապստամբաց կարմիր-գետոյն։ և հօն ցուցած արդեանքն փոխարէն ասպետութեան պատուանշան ընդունեցաւ։ Յամին 1873 ընդդէմ Սլանդաց կատարած յաղթութեանն ի փոխարէն Անգղիոյ իորհրդարանէն 20,000 սղեւ լինաց վարձք ունեցաւ, և լոնտրա զինքն իբրեւ իրեն քաղաքակից պատուեց։ Յամին 1879 առաջին հրամանատար ընտրուեցաւ Զուլուստանի պատերազմին մէջ, թէպէտ և իր հօն հասնելէն առաջ՝ ուրիշ մ'ունեցաւ զՉէդդիվայոյ դերի բռնելու պարծանքն, իաց ի զինուորական այս քաջագործութիւններէն, նաեւ վարչութեան մէջ նշանաւոր տաղանդ ունի, որով 1874—1879 մեծամեծ կարգադրութեանց հեղինակ եղաւ անգղիական գաղթականութեանց մէջ։ ՅԱնգղիա դառնալով ի 1880, քիչ ատենէն օգնական զորավար բանակի անուանեցաւ։ Սիր Կարնէ Ուլլէյ ձգիչ կերպարանք և վարմունք ունի, քաղցրաբարոյ, համեստ և բարեսիրտ, և բնու-

թիւնն չէ զլացեր իրեն ձիրք մը, որ շատ մեծամեծ մարդկանց բաժին եղեր է, այսինքն է՝ հասակի կարծութիւնն, Հրատարակած է նաեւ քսնի մը փայլուն և շահաւէտ մտտենագրութիւններ զինուորական իրաց վրայ։

Ինչպէս ՚ի սկզբն յիշեցինք, անցեալ տարւոյն սկիզբէն ՚ի վեր եղիպտացի Ժողովուրդը ազգային և նախագային անուամբ երկու կուսակցութեց բաժնուած էր, և այս երկու կողմնակցաց վրայօք հետեւեալ կերպով կը գրէր վաքաւն Արապի փաշային օրագիրն։

1. «Այլ-Ալլար մզկիթին և Գահիլէի և ուրիշ քաղաքաց մէջ իրենց ընթացքն աւարտած ուսումնական անձինք։ — Էլ-Ալլարի մէջ ուսանողաց թիւն՝ իրենց ուսուցչաց հետ մէկտեղ առած՝ կը հասնի 16,000ի, և ամենքն ալ, ՚ի բաց առեալ 25 չէյի, ազգային մասին կողմն են։

2. «Վաճառական և խանութպան Արաբներն։

3. «Ամեն վաճառաշահութեան պաւրպող, կարգալ դրեւ գիւղող, և օրագիր կարգալու սովորութիւն ունեցող բնիկ եղիպտացիք։

4. «Գեղերու գլխաւորք և անոնց ստորակարգեալ պաշտօնեայք։

5. «Ղպտի քրիստոնեայք, որոնց թիւըն կէս միլիոնի կը հասնի։

6. «Բուլանդակ բանակն, ՚ի բաց առեալ սակաւաթիւ խումբ մը չէրքէզ սպայից։

7. «Քաղաքականութենէ բան հասկըցող Ֆէլլահներն։ այսինքն անոնք, որ իրենց գեղերուն մէջ իմաստուն մարդիկ կը համարուին, որոնք յոյս ունին թէ Արապի փաշա պիտի ազատէ զիրենք ունեցած պարտքերնէն և միշտիդ ներու բռնութիւններէն։ — Ֆէլլահներն առհասարակ կ'ատեն զՏաճիկս, իսկ զԷւրոպայիս մի մասն կ'ատէ և միւսն կը սիրէ։

8. «Բեհերա գաւառին Արաբներն,

որոնք մեծ մերձաւորութիւն ունին Պետտիններուն հետ: Բաւն Պետտիններն կ'ատեն զՖէլլահս և զվարչութիւնն. պատերազմի ժամանակ անոնց հետ կը միանան, բայց խաղաղութեան ատեն ամենին զինուորական կախմանը չունին անոնցմէ:

1. « Այս ազգային մասին թշնամիք են. 1. « Մէհմէտ Ալի փաշային տոհմն, Տաճիկներն ու Չէրքէզներն. նմանապէս քանի մը հարուստ եգիպտացի տոհմեր, որոնք յոյս ունին իսմայիլի վերահաստատուելուն. նոյնպէս նաեւ Եւրոպացւոց հետ վերաբերութիւն ունեցող եգիպտացիք, որոնք դադրեցնել կը խօսին, ու շէյխ, որոնք խըտիվի հետ միաբանած են:

2. « Այն Չէրքէզներն, որոնք յառաջ կու գան վերջին դարու մէջ եգիպտոսի տիրող Մէհմէտներէն: — Չէրքէզներն ու Տաճիկներն շատ հարուստ են, բայց իրենց թիւն 15,000 չանցնիր:

3. « Յայնք, որոնք մեծաւ մասամբ լումայափոխ են, նոյնպէս նաեւ դեղացի վարձուորաց տեալք: — Յունաց դաշլթականութիւնն 30,000 անձանց կը հասնի:

4. « Ասորի քրիստոնէացիք, զորս յեգիպտոս դաշլթեցուց իպրահիմ փաշայ, իւր վերջին փառաւոր յաղթութենէն վերջը: — Կան մէջերնէն բազմաթիւ անձինք, որոնք քսան տարիէ 'ի վեր յեգիպտոս կը բնակին, և մեծաւ մասամբ դրամափոխներ են և եւրոպական գիւանատանց մէջ ծառայողք:

5. « Եւրոպացիք, որոնք հետեւեալ կերպով կը բաժնուին. — 14,000 իտալացիք, 14,000 ֆրանցիացիք, 3,500 ֆերմանացիք և այլ ազգեր. բովանդակն 'ի միասին գրեթէ 36,500 անձինք: Գլխաւորապէս Եւրոպացիք են ազգային մասին ռեսերվ հակառակորդք, մանաւանդ Գաղղիացիք: Անգղիացիք, որոնք եօթը տարիէ 'ի վեր զեգիպտոս իբրեւ իրենց ժառանգութիւն մը կը համարին, և այս ազգային մասին զօրանալն իրենց բովանդակ յոյսը կ'աշխարհեն:

Խաղաղիք երկու մասի բաժնուած

են. մի մասն հակումն ունի ազգային եգիպտական կողմն, աւելի Գաղղիոյ և Անգղիոյ հետ ունեցած նախանձորդութեան պատճառաւ. իսկ միւսն նոյնպէս ազգային մասին կը պատկանի, իբրեւ պաշտպան ապառութեան ազգաց սկզբունն. իսկ արաբներէն խօսող իտալացիք, ինչպէս են Մալթացիք կամ Մալթէզներն, ամենն ալ առհասարակ եգիպտական ազգայնութեան կողմն են:

« Ամերիկացիք, Պէնճիացիք և ուրիշ ազգեր սակաւաթիւ են, և ընդհանրապէս ազգային մասին հակումն ունին »:

Ահաւասիկ անկողնասէր յայտարարութիւն մը եգիպտոսի բնակչաց դրութեան, ուստի յայտնի կ'երեւի որ իսմայիլի մեկնելէն յետոյ Եւրոպացւոց թիւն Եգիպտոսի մէջ շատ նուազեր է, մանաւանդ Գաղղիացւոցն, որոնք երբեմն կրկին էին քան ինչ որ են հիմա, և երթալով պիտի նուազի վերը յառաջ բերած պատճառաց համար:

* *

Ազգային մասն իր մտածմանց դրածագրութիւնն սկսաւ հետեւեալ կերպով. Յամին 1881, սեպտեմբեր 9, 4000 զինուորք, 30 հրանօթիւք, կը պաշարեն 'ի Գահիրէ խըտիվի պալատը, այլ և այլ պահանջմունք ընելով նախաբարական վարչութեան փոփոխման նշկատմամբ, և զօրաց թուոյն աւելնալուն: Այս ապստամբութեանս գլուխ կեցեր էին չորս հազարապետք, որոնց մէջ առաջին էր Արապի պէյ: Խըտիվն ստիպեցաւ կատարել անոնց կալիքը, լուծելով նախադրացի ժողովն, և ըստ իրենց կամոց նախադրեց զնոյնը 'նոր կազմեալ ժողովոյն՝ զԷրեթի փաշա, որ ազգային մասին գլուխ անցնելով 'ի սկզբան շատ խոստովներ ըրաւ անոնց խնդիրները կատարելու, բայց չկրցաւ զիրենք դոճ ընել լիովին, թէպէտ և առ ժամանակ մի կրցաւ խաղաղել ապստամբաց մեծ մասն, այլ սակայն այս խաղաղութիւնն տեսական չէր կարող ըլլալ:

Այս դէպքս յայտնի է չէր կարող

Անդգիւղի և Գաղղիւղի ուշադրութեան մեծապէս նիւթ չըլլալ, ուստի և սկսան իրենց բարձրագոյն իշխանութիւնն եղիպտոսի վրայ ցուցնել: Երկու դաշնակից տէրութեանց բռնած այս ընթացքն Ռուսիոյ բողոքոյն նիւթ եղաւ, որով կը ծանուցանէր թէ եղիպտոսի խնդիրն ըսկ անգղիական կում գաղղիական խնդիր մը չէր, այլ մեծ վերաբերութիւն ունէր Արեւելեան խնդրոյն հետ: Բարձրագոյն Գուռն, յարմար առիթ համարեցու այլոց նախանձորդութեան ժամանակ ցուցնել թէ եղիպտոսի վրայ գերագոյն իշխանութեան իրաւունքն իրեն կը պատկանի, ուստի ուղարկեց երկու զործակաւորս պաշտանաներ յեղիպտոս, զԱլի Ֆուստ Պէյ և զՆիզամ փաշա, յանձնելով աւանդ քննելու եղիպտոսի վարչութեան ընթացքն, հաստատելու խորիվի իշխանութիւնն և նախկին խաղաղութեան վերածելու զերկիրն: Զոր տեսնելով Անդգիւղի և Գաղղիւղի միացած ծանուցին Բարձրագոյն Գրան, որ ամենին չեն հանդուրժեր իրենց եղիպտոսի դրամական փոքրութեան մէջ ունեցած իրաւունց որ և իցէ կերպիւ նուազելուն. ուստի և երկու պատերազմիկ նաւ կ'ուղարկեն դէպ յԱլեքսանդրիա. կը բռնադատուի յետս կոչելու Տաճկաստան իւր պաշտօնեայքը, և երկու նաւն կը մեկնին: Վերստին այս կերպով Անդգիւղի և Գաղղիւղի զործոց ասպարէզին ազատ մնալով, կ'իմացնեն իւրտիւրէն, թէ որ և իցէ ազգի միջամտութեան դէմ պիտի պաշտպանեն զինքը, և այսու կը ծանուցանեն իրենց միտքը առ Սուլթանն և առ զլիսաւորո ազգային մասին, որոյ առաջնորդ էր նոյն ինքն Արապի Պէյ պաշտօնեայն պատերազմի:

Տաճկաստան անկարող ըլլալով զօրութեամբ զինուց մաքառելու իր ահաւոր թշնամեաց դէմ, բողոք կը բառնայ առ եւրոպական տէրութիւնն, իրեն եղիպտոսի վրայ ունեցած դարսոր իրաւունքը բռնաբարեալ ցուցնելով երկու դաշնակից տէրութիւններէն. և այս բողոքն կը գտնէ եւրոպական միւս չորս

մեծ տէրութեանց սենեկաց մէջ իւր արժանաւոր ունկնդրութիւնն:

Այս միջոցին եւամպէզդայի խորհրդարանին անկումն կը յեղափոխէ նաև եղիպտական խնդիրն. Ֆրէսինէի վարչութիւնն ոչ իր նախորդին յանդուգն թափով գործելն ունի, և ոչ այս խընդրոյն նկատմամբ անոր մտածմանց համախոհ կ'երևի. ուստի և կը հրաւիրէ Անդգիւղի հետ համաձայն նաև միւս չորս մեծ տէրութիւնները, զՌուսիա, զԳերմանիա, զԱւստրիա և զԻտալիա, մասնակցելու եղիպտական խնդրոյն, ըստ իրենց բողոքանային:

* * *

Սակայն եղիպտոսի մէջ ծագած խռովութիւնն հակայաբայլ կը յառաջէր: Փոխարքայն չէր ուզեր յանձն առնուլ ստորագրելու չէքէզ սպայից դատատանի մը նկատմամբ Արապի Պէյի վճիռը. կը բողոքէ առ Սուլթանն, բայց միւս կողմանէ առ զեսպանս եւրոպայի կ'ապաւինի: Այլ և այլ կարծիք առաջարկուեցան, բայց վերջապէս փոխարքայն սպայից դատապարտութեան վճիռը փոխեց պարզ աքսորանաց, առանց զրկելու զիրենք իրենց սատիճանէն, և Արապիի վճռոյն մնացած մասը քննեց: Այս գործս Արապի փաշայի մեծ նուաստութիւն մ'էր և իր զօրութեան ակարանալուն նշան. մանաւանդ որ Սուսանի մէջ ծագած ապստամբութիւնն օրէ օր առաւ կ'երկար. այս ապստամբաց զլուխ կեցած Մոհտի, որ ինքզինքն մարգարէ հրատարակած էր, տիրեր էր Տարֆուրի և Սենահար քաղաքին, և 8,000 զօրք Գարդուսի վրայ կու գար: Եղիպտացիք սկսան տրտունջ բառնալ իրենց զօրավարին Արապիի դէմ, որ այս կերպով թողլով հարաւային եղիպտոսի երկիրները թշնամեաց ձեռքը, զբաղած էր փոխարքային հետ լիճնելու և դաւաատաններ բանալու:

Անդգիւղի և Գաղղիւղի իրենց նաւերն ուղարկեց ին, որոնք այս ժամանակիս մէջ բռնադատեալ էին Ալեքսանդրիոյ դիմաց անգործ կենալու: Այս երկու

դաշնակից տէրութիւնք իրենց 'ի Գահիրէ ելած գեապանաց ձեռքով կը ստիւպէին զփոխարքայն զիջանելու պայմանաց ինչ, եթէ կ'ուզէր երկու տէրութեանց միջամտութեանն առջև առնուլ այս պայմաններէն մին էր նաև ազգային զոգոթութեան գլխաւորաց արքայն, Արապիի և այլոց: Այս առաջարկութիւնս զեգիպտացիս մէկ հոգւով Արապիի հետ կը միացնէ, և Արապի Պէյի Գաղղիոյ գեապանին հետ ըրած տեսակցութեան մէջ վերջին խօսքերը կ'ըլլան՝ որ ամենին կերպով մ'ալ տեղի տալ չուզեր, բայց միայն բռնութեան: Ամբողջ Եւրոպայի ուշադրութիւնն իրեն դարձուցեր էր Եգիպտոս: Անգղիոյ և Գաղղիոյ գեապաններն իրենց նաւատորմին հասնելովն աւերկ զօրացած, կը պահանջեն խրտիվէն որ առանց դանդաղանաց լուծէ նոր ձևացեալ պաշտօնարանն, սքորէ զԱրապի, և սահմանափակ կենաց զաւտիժ տալ Մահմուտ Պէյի, որ Արապիի ընկեր էր և ազգային մասին գլխաւոր ակնյաններէն մին: Փոխարքայն թէվֆիք փաշա կը ստիպուի կամայ թէ ակամայ յանձն առնուլ փութով այս պայմանները: Բայց բովանդակ Եգիպտոս միտախրտ 'ի կողմն կենալով Արապիի կը բողբէ ընդդէմ վճռոց խրտիվի: Կը բողբէ նաև պաշտօնարանն ընդդէմ՝ փոխարքային, որ յանձն առած էր երկու տէրութեանց առաջարկութիւնքը առանց իրեն խորհրդակցութեան, և կը ստիպէին զխրտիվն ոչ միայն ջնջելու Արապիի յաբարբանս դատապարտութեան վճիռն, այլ և իրենց հետ միանալով՝ մասն կազմելու ազգային կողման:

Առանց դանդաղանաց բովանդակ բանակն յայտնապէս իրենց գլխաւոր ներովն հանդերձ Արապիի դրօշուն տակ կ'անցնի: Աղէքսանդրիոյ բանակին հրամանատարն սպառնալիք կ'ընէ առ փոխարքայն, պահանջելով իրմէն որ անձնատուր ըլլայ, շնորհելով իրեն միայն տասուերկու ժամուան միջոց. և խրտիվն կը ստիպուի զիջանելու Արապիի կամաց: Անգղիոյ և Գաղղիոյ գեապանք

կը ստիպեն զխրտիվն գրեթե առ Սուլթանն, անկարող ըլլալով դեռ ևս որոշակի գործ մը սկսելու իրենց կողմէն: Բարձրագոյն Դուռն կ'աղարկէ իբրև քննիչ զՏէրվիչ փաշա:

* *

Գաղղիա այս միջոցին կ'առաջարկէ վեց մեծ տէրութեանց վեհապետաց ժողով մը գումարել 'ի Կ.Պօլիս, եգիպտական խնդրոյն լուծման համար: Անգղիա կը միաձայնի մէկէն Գաղղիոյ առաջարկութեան, մինչդեռ Գերմանիա, Աւստրիա, Ռուսիա և Իտալիա գրեթէ անտարբեր պաշտութեամբ մը յանձն կ'առնուն: Կ.Պօլսոյ ժողովոյն բացումն տեղի կ'ունենայ 'ի 23 յունիսի 'ի Թարապիս, նախագահութեամբ Գորդի կոմսին իտալացուն: Տաճկաստանս պաշտօնական ծանուցումն կը հանէ 'ի 20 և 'ի 26 յունիսի, որով յայտնի կ'ընէ թէ չի կրնար ընդունիլ իրեն իրականցն հակառակ ժողով մը, որուն և ոչ իսկ մասնակցիլ յանձն կ'առնու: Արդէն իսկ ժողովոյն սկիզբէն հասարակաց կարծեաց մէջ, նաև տէրութեանց անդամ կողմանէ, համարում 'չկար' թէ պիտի կարենար ժողովն հասարատուն վճիռ մը տալ 'ի դարման եգիպտական խնդրոյն: Շատ աղէկ ըմբռներ էր զայս նաև Պիզմալքը, բայց այս ժողովն զինքն իր նպատակին հասուց, որ էր բաժնելու զԳաղղիա յԱնգղիոյ: Ժողովականաց խօսակցութեան արդիւնք այս ինչ հաւատարմեցաւ, որ Տաճկաստան զինուորական զօրութեամբ գրաւէ զԵգիպտոս՝ զայն խողաղելու և իրեն նախկին վիճակին մէջ պահելու համար: Բայց քննապէս կարելի էր արդեօք այս նպատակին հասնիլ, երբ Եգիպտոսի նախկին վիճակէն ծագեցան իր մէջը տեղի ունեցած խռովութիւնք, որ էր Անգղիոյ և Գաղղիոյ վարչութիւնն գրամական մասին, որով ծանրացեր էր Եգիպտացւոց լուծն՝ մինչև ստիպելու զնոսա յապտամբութիւն: Թէպէտ և հուսկ ուրիմն նաև Բարձրագոյն Դուռն յանձն կ'առնու մասնակցելու ժողովոյն, և ընդունելու

անոնց առաջարկը, բայց մինչև այն ա-
տեն նաև եգիպտոսի մէջ խնդիրն տար-
բեր կերպարանք մ'առած էր. որով և
ապարդիւն մնաց նաև իր միջամու-
թիւնն և ժողովոյն որոշումներն:

Ինչո՞ւ համար ուրեմն գումարեցաւ
այս ժողովն, ինչ պատճառաւ չկրցաւ
գործն առաջ տանիլ, և ինչ արդիւնք
ունեցաւ. ահաւասիկ այս հարցմունց
պատասխանն.

1. Նախ Գաղղիա և Անգղիա միաբան
իրենց նաւերն յԱլեքսանդրիա կ'ուղար-
կեն, առանց միւս տէրութեանց խոր-
հրդակցութեան:

2. Կը բողոքեն միւս պիտութիւնք որ
եգիպտոսի խնդիրն վերաբերութիւն
ունի նաև իրենց հետ Սուէզի ջրանցից
պատճառաւ, որով և իրաւունք չէ մէկ
կամ երկու տէրութեանց միայն զայն
վճարելու և 'ի գլուխ հանելու:

3. Գերմանիա՝ Դրան հետ դաշնա-
կցեալ և այս բողոքանայ ծածուկ բե-
րան եղած կ'երևեր. բայց չբանեցուց ի-
րենց մի ստիպելու զԲարձրագոյն Դուռն
ներկայացուցիլ մը գնելու իրեն, որով
ժամանակին չգումարելով ժողովն, չկը-
ցաւ դարման ընել այն չարեաց՝ ինչ որ
իրեն նպատակն էր, և ինչ որ պիտի
արդիւնք՝ ամենն ալ կատարուեցան, և
ինչ որ պիտի գործէր՝ բնաւ բան մ'ալ
'ի գործ չդրուեցաւ:

4. Գաղղիա ետ կը քաշուի եգիպ-
տական խնդրոյն մէջ միաբան գործե-
լու ընդ Անգղիոյ, վախով որ չըլլայ թէ
իր զօրքերն եղիպտոս ուղարկելով, ուս-
կից մեծ շահ մը չունէր, Գերմանիոյ
սահմանակից մասն անպատասպար թու-
ղութ. միւս կողմանէ արդէն իսկ շատ
մոտածելու նիւթ ունէր Դուռնուդի նկատ-
մամբ. ուստի անհամեմատ առաւելու-
թեամբ քուէից մերժուեցաւ Ֆրէսիւնէի
առաջարկն Սուէզի պաշտպանութեանն
համար:

5. Գերմանիոյ ընթացքն արգարա-
ցուց գէթ մի մասամբ Գաղղիոյ բռնած
խոհմ՝ ճամբան. վասն զի Գաղղիոյ
Անգղիայէն բաժնուելէն ետքը՝ Գերմա-
նիա և Աւստրիա ոչ միայն գէմ չկեցան

Աղեքսանդրիոյ գնդակակոծութեանն,
այլ և ազատ ասպարէզ թողին իր զիտ-
ցածն և պատշաճ երեցածն ընելու: Մեր-
ժուեցաւ նաև խաղաղուոց Սուէզի ջրան-
ցից պաշտպանութեան համար ըրած
առաջարկն:

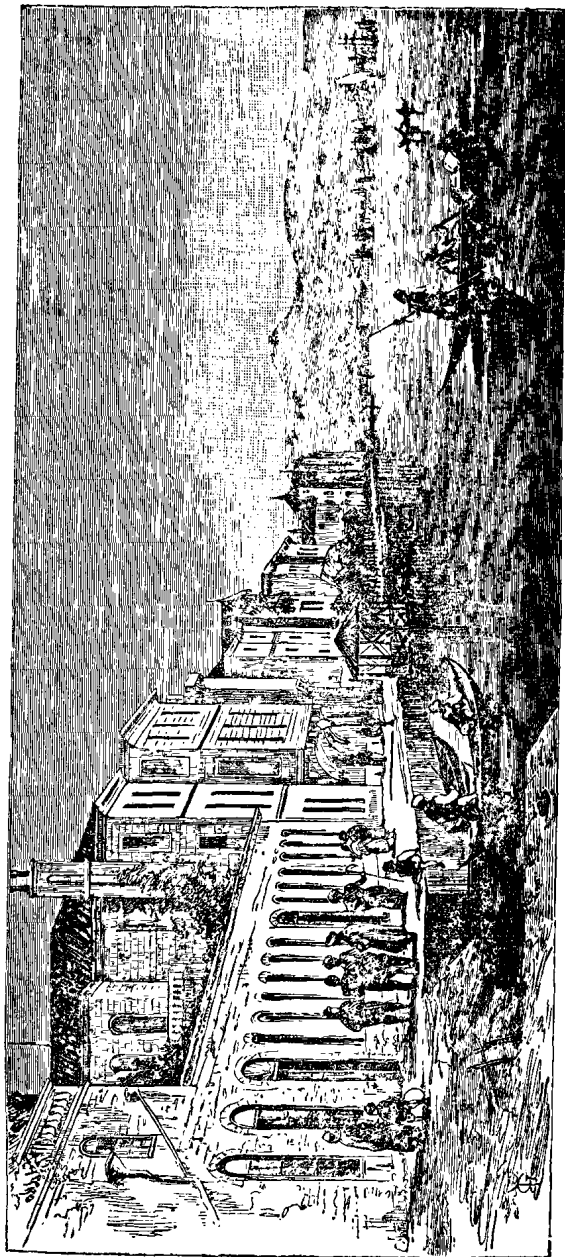
6. Երբ վերջապէս Տաճկաստան յան-
ձրն առաւ մամանկիլ ժողովոյն որոշ-
մանց, նաև իրեն ներկայացուցիլ մը դը-
նիւով, զուրցուեցաւ իրեն որ ժամանակն
անցեր էր, և թէ պէտք է որ այսուհետև
Անգղիոյ հետ յարմարցնէ իր միջա-
մատութեան գործը:

7. Գերմանիա այս ժողովէն օգուտ
քաղեց՝ քակելով Անգղիոյ և Գաղղիոյ
դաշնակցութիւնն, Աւստրիա այս շահն
ունի որ առանց ընդդիմադրութեան մը՝
երբ ժամանակն յարմար գատի, իրեն
պիտի գրաւէ՝ տարածուելով մինչև 'ի
Սելանիկ՝ իւր սահմանաձգին երկրին
մի մասն:

8. Հետևանք ժողովոյն. — Գաղղիա
առանձին կը մնայ, չունելով որ և իցէ
կապ ուրիշ ազգաց հետ: Անգղիա միայ-
նակ իր վրան կ'աւնու եգիպտոսի ար-
շաւանայ նեղութիւններն և շահը: Ռու-
սիա թուի թէ կերպով մը կ'ուզէ օգնել
Դրան զԱնգղիա խոնարհեցնելու և
վստիորի վրայ արձակելու համար, 'ի
գերև հանելով Պիզմարքի բոլոր խոր
հուրդը. բայց ոչ Դուռն կը վստահի իր
հին և հաստատուն թշնամւոյն խոստ-
մանց, և ոչ Ռուսն իր զօրութիւնը բա-
ւական կը համարի որոշակի գործ մը
սկսելու, որուն ապագայն անծանօթ է
և անստոյգ:

9. Տաճկաստան չի կրնար միաբանիլ
գրեթէ ինչուան պատերազմին վերջն
Անգղիոյ հետ, որուն պայմաններն ան-
պատուութիւն կը բերեն Բարձրագոյն
Դրան, և իրեն ունեցած ազդեցութիւ-
նը կորսնցնելու կու տան ընդհանուր
իր կրօնակցաց առջև: Միւս կողմանէ
նաև Անգղիա վստահութիւն չունի Տաճ-
կի բանակին առ ինքն ունենալիք հա-
ւատարմութեան վրայ, վախնալով որ
չըլլայ թէ իրեն զօրքերն միանան Արա-
պիի հետ, որ այս պատերազմն կրօնա-

ԵՐԻՊՏԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ԻՏԱԼԻԱՆ ԴԵՍՊԱՆԻՆ ԱՊՐԱՆՔ Ի ԹԱՐԱԳԻԱ

Տեղի գումարման Եւրոպական դեպքանաժողովքն:

կան մարտ մը քարոզեր էր . և ինչպէս
կրնար անկէջ վերջն իր Հնդկաստանէն
բերած գունդերը գործածել , երբ հարկ
ըլլար Մահմետական կրօնից դրօշուն
հակառակ կռուիլ : Ուստի և Սիյմուր
խստիւ հրաման կ'ընդունի Վնդդիոյ՝
չթողլու բացարձակապէս տաճիկ զօրաց
յեզդիպտոս մտնել . բայց միայն հետեւեալ
պայմանով , որք են . Տաճկաց բանակն
յամենայնի կախումն ունենայ Սնդդիոյ
բանակին զօրավարէն . իւրաքանչիւր
տաճիկ հրամանատարաց և սպայից քով
գտնուի նաև անդդիացի մը . որ անոնց
ընթացքը դիտէ , որպէս զի չըլլայ թէ
մատնութիւն մը տեղի ունենայ : Տաճ-
կաստան կ'առաջարկէ իր զօրաց հրա-
մանատրութիւնն յանձնել խորտիւին ,
որ Սնդդիացւոց կողմն էր , և անոր իրա-
ւանցն պաշտպան ըլլալ . կը մերժուի
նաև այս առաջարկս , որովհետև Սնդ-
դիացիք կը կասկածին ծածուկ միարա-
նութիւն մը ընդ թըրտիւի և ընդ Արա-
պիի :

10. Սնդդիա առանձին մնալով , մե-
ծամեծ նեղութիւններ կը կրէ : Միւս
կողմէն չի կրնար պէտք եղած զօրքն
հասցընել , որովհետև կը վախէ իւրան-
տայի խռով դիրքէն : Իւր այս տկարու-
թենէն կը քաջաբերուի Արապիի զօ-
րականն , և կլիմային և եղանակին հետ
միացած կը տագնապէ զՍնդդիացիս ,
և զիրենք 'ի ջրոյ անգամ կը զրկէ : —
Բայց այս դժուարութեանց առջև առնը-
լու և յաղթելու կերպը կը մտածէ Սնդ-
դիա . ունի իրեն մեծ քաղաքական հան-
ճարոյն հետ նաև մեծ զօրութիւն մը ,
և ուր զէնք չեն հասնիր՝ այս զօրութիւնս
կը կատարէ անոնց պաշտօնն . սղեռն-
լիմաց աստուածն իրեն օգնականն է :
Նարովէն առաջնոյն ժամանակէն 'ի
վեր Սնդդիա այսպիսի դժուար դիրքի
մը մէջ չէր ինկած : Սնդդիոյ նախան-
ձորդք ևս , զոր օրինակ իտալիա , Ռուսիա ,
կը մաղթեն Սնդդիոյ զինուոց յաջողու-
թիւն , յայտնի տեսնելով թէ ինչ հե-
տեանք պիտի ունենայ , եթէ Արապի
կարենայ յաջողընել գէթ առ ժամա-
նակ մի հեռու բռնելու զՍնդդիացիս

յեզդիպտոսէ . որով մէկէն ոտք պիտի
ելլէին Դունուզի և Ալճերիի ամեն ազ-
գեբը , պիտի տարածուէր անհրաժեշտ
ապստամբութիւնն նաև 'ի Հնդկիս .
միով բանիւ իսլամական ցեղն իրեն
կրօնական նախանձայոց բոցովը պիտի
մրկէր այրէր աշխարհիս մէկ մասը :
Քաղաքականութիւնն ահաւոր քայլ մը
յետս պիտի նահանջէր , և բարբարո-
սութեան փառսուց և խաւարային իշ-
խանութեան տակ պիտի հեծէին լուսա-
ւորութիւն , զարգացումն , արուեստը և
գիտութիւնք :

Բայց և Պօլսոյ ժողովն աւարտելու ժա-
մանակ արդէն այս տեսակ վախեր բո-
լորովին փարատեր էին . եզդիպտոսի
խնդիրն մեծ յեղափոխութիւն մը կրեր
էր , և Սնդդիոյ հրանօթից ահաւոր շա-
ռաչիւնն ժողովականաց ձայնը խափա-
ներ էր :

* * *

Ե. Պօլսոյ գումարումէն տասուերկու օր
առաջ , 'ի 11 յունիսի , Ալեքսանդրիոյ
մէջ արինահնգութեանց ահագին և
քստմենլի տեսարան մը տեղի ունեցեր
էր . և մարդկային կիրք բովանդակ ի-
րենց զաղիր մերկութեամբ ողբերգու-
թեան տեսարանը սկսեր էին : Կոտո-
րածն սկսաւ Ուղի Քնթը կոչուած փո-
ղոցին մէջ , Յունաց , Մալդէզաց և Արա-
բաց կռուով մը : Յետոյ Արաբաց բազ-
մութիւնն յաճախելով կը սկսին նապու-
ներով և գաւազաններով Եւրոպացւոց
ետեէն ընկած ջարդել զանոնք , նոյն
փողոցին բերանը գտնուող Դևապաւնաց
նրապարակին մէջ , որ Ալեքսանդրիոյ
կեդրոնական և ամենամեծ հրապարակն
է , ուր կը գտնուին դրամափոխից պաշ-
տօնարանն , գլխաւոր խանութներն ,
օթեւաններն , պանդոկներն , սրճարան-
ներն : Եւրոպացիք ջանացին հրացանի
հարուածներով պաշտպանել իրենք զի-
րենք իրենց տուններէն : Հինգ ժամ
միակերպ վայրենաբար տեւց կոտորա-
ծըն ու խռովութիւնն , և երկու կողմանէ
շատ մը մեռեալք և վիրաւորք մնային :
վէրք առին նաև Գալղիոյ , Սնդդիոյ և

Խտալիոյ դեսպանքն, և ուրիշ պաշտօնական քանի մ'անգղիացի սպաներ: Վրայ հասաւ եգիպտական դունդն և խռովութիւնը դադարեցուց: Անգղիոյ և Գաղլիոյ նաւատորմիդն իր զօրութիւնը ցամաք չհանեց, և մեծագոյն խռովութեան և արևահեղութեանց պատճառ չըլլալու համար, միայն մէկէն բողբոջ ըրաւ առ Սուլդանն, որ հրաման տուաւ փութով իր գործակատար պաշտօնէին Տէրվիշ փաշայի, որ փոխարքայ լին հետ Գահիրէէն Աղեքսանդրիա երթան, ապահովելու զկեանս Եւրոպացւոց, պատժելու զյանցաւորս փոխարքային և Տէրվիշ փաշայի մեկնելովն՝ Արապի Պէյ բացարձակ իշխան մնաց Գահիրէի մէջ, և փոխարքայն, Տէրվիշ փաշա և եւրոպացի դեսպանք յԱղեքսանդրիա զնացին աւելի իրենց կեանքը անուտորմիդին պաշտպանութեան ներքն ապահովելու համար, քան թէ դատաստան կտրելու և յանցաւորները պատժելու:

Կ'արժէ որ մէջ բերենք հօս այս ահաւոր կոտորածին մանրամասնեկարագիրը, թարգմանելով Աղեքսանդրիայէն գրուած Խտալացւոյ մի նամակը, որ աւանատես և աղետակից եղած էր այն արիւնշալից տեսարանին:

«Աղեքսանդրիա, 18, 19 և 20 յունիսիս: Ամսոյս 11 ին ծագած խռովութիւնն մի և նոյն ժամանակի մէջ սկսաւ քաղաքին զանազան կողմերը. ուսկից կը հետին թէ այս գործն առաւելունէ մոռածուած և կարգադրուած բան մ'էր: Օրուան որոշումը, — նախքին թաց օրվուստով —, կիսաուր 2ին ժամադրութիւնն, նոյնպէս տեղեաց ընտրութիւնն, առաւօտեան դէմ Արաբաց բնակութեան կողմերը եւրոպացի պահանորդաց՝ զինուոց և պաշարուց կառք մը զտնելն, և քանի մ'օրուրնէ՝ ի վեր Արաբներուն առ Եւրոպացիս զանոնք զրգուելու համար ըրած թշնամանքն, այս ամենն յայտնապէս կը ցուցնեն՝ թէ կիրակի օրուան 11 յունիսի կոտորածն առաւելունէ մեքենայեալ էր:

«Ահհարին բան է գուրցել թէ ինչ չէ կարող գործել զաղանացեալ արաբնս Ես ինքն ականատես եղեռնագործ տեսարանացն կրնամ վկայել: Բովանդակ փերց փողոցին երկայնութեան մէջ, Եւրոպացիք նապուներու հարուածն, իմ կը չարարուէին Արաբներն. և իրենք զիրենք պաշտպանել չկրցող՝ նոյն հարուածոց տակ կը դիակնանալին: Մուսղափազիզ (պահապան զօրաց) գունդն խռովարարները կը քաշալերէր, և վեր վար վազելով բովանդակ փերց փողոցն իրենք անձամբ կը նախառնէին զԵւրոպացիս, և առաջին հրացանի հարուածը իրենցմէ մէկը պարպեց՝ վիրաւորելով չարաչար կերպով Մեհաւաթէր Եփրաիմէն լրագրին խմբագիրը, նոյնպէս նաև Թորմալէղլա լրագրին ասուսչը 15 հարուածովք հրացանի սլաքաց վերաւորեցաւ պահպան զինուորներէն: Ինչուան այս առտեն Եւրոպացիք իրենք զիրենք միայն պաշտպանել ջանացեր էին. բայց տեսնելով թէ բռնութեան հարկ էր բռնութիւն դէմ դնել, շատերը քաջասրտութեամբ դուրս ելան տներնէն, զինեալ քարսուլին և ռըվոլվերներով, և սկսան կրակ թափել իրենց թշնամեաց վրայ, որոնք էին եգիպտացի պահանորդաց գունդն ձիաւորներու, Արաբներն զինեալք քարերով, նապուներով և ռըվոլվերներով: Դեսպանք հազիւ թէ եղածն իմացան, իրենց պահապան զօրականք եկան կռուոյն ասպարիզին մէջ, բայց ոչ որ զիրենք ճաննալ ուզեն: Նապուի հարուած մ'ընդունեցաւ նախ Խտալացւոց դեսպանն երեսին վրայ, և զանազան վէրքեր բազկաց, ձեռաց և ծնկաց վրայ: Անգղիոյ դեսպանն ծանր վիրաւորուեցաւ երկսայրի գէշքով. նոյնպէս վէրք առաւ վզին և բազկացը վրաց Յունաց դեսպանն:

«Միւս կողմէն խռովութիւնն կը տարածուէր չորս կողմի թաղերուն և Դեսպանաց հրապարակին մէջ: Խանութներն կը կործանուէին և կ'աւերէին, յափշտակելով մէջի ապրանքներն: Անթիւ անձինք եգիպտական ցեղերու՝ կը

փախչէին լի աւարօք, գլուխներուն վրայ բարձած լաթեղինաց կապոյցներ, գլխաւորներ, թեւերնուն տակ դրած հովանոցներու, գաւազաններու խորձմը, նոյնպէս նաև կան լաթեղներ, տուփեր, երկաթէ, պղնձէ և նոյնպէս նիւթերէ չինուած առարկաներ . կարծես թէ տան մը տեղափոխութիւն 'ի գործ կը դրուէր: — Ամեն կողմն այս ձայնս կը լսուէր Էտրպալ նոսրանի (զարկ քրիստոնէին), Գանի մը տեղ յատակին քարերը քակեցին, Եւրոպացւոց վրայ ձգելու քար գտնելու համար: Դեսպանաց հրապարակին մէջ Հոթէլ Էտրոթի առջև սպանուեցաւ Մէրոնի իտալացին . որուն մարմինը ոտանակոխ ընելով քաշկրտեցին փողոցին երկայնութեամբ . կողոպտեցին իր գլխարկը, վրայի ըզգեստները, ժամացոյցը և քովը գըտնուած դրամը, կոշիկները անգամ յափըշտակեցին: Գանկը մատնաշափ լայնութեամբ ճեղքուելով՝ ուղեղը դուրս կը ծորէր:

« Նոյնպիսի պժգալի տեսարանք կը ներկայանային աչաց դէպ 'ի ծովեզերք տանող ճամբուն մէջ . նաւակներէն դուրս ելլող անգէտ անձինք և ընտանիք, որոնք բազմութեամբ կ'երթային նաւատորմին այցելութեան, յափըշտակութեանց և սպանութեանց կը հանդիպէին: Անգղիոյ Սիւքսթրայ ֆրէկարին ճարտարապետն շքովորվելի հարուածներ ընդունեցաւ . և Տոպսըն եղբարք վաճառականք նապոլի հարուածներով սպանուեցան:

« Ստուգուած է հիմա՝ որ քաղաքին պահանջողաց գլխաւորն ապստամբութեան առաջնորդներէն մէկն էր: Եւ խառնրդին մէջէն փախչող թշուառականք, իրենց ապաստանարան փնտռած տեսնին, կը հրաւիրուէին զաքոյիէներէն իրենց յարկացը տակ իրրև ապաստութեան տեղի մը, ուր նոյն զինուորներէն կտոր կտոր կ'ըլլային: Չորս յուսաց գլուխը կտրեցին . նոյնպէս և Ռոս-

սի և Գադանի Պէյ իտալացիք, մինչդեռ իրենց կառքին մէջ նստած կը փախչէին, ներս հրաւիրուեցան պահապան զինուորներէն, և անգուժ մահուան մ'ենթարկեցան: Գադանի Պէյի դիակն զրկուած էր իւր մի մատնէ, ակնազարդ մատանւոյ մը պատճառաւ . նոյնպիսի չարչարանք և մահ ունեցան շատ մը եւրոպացի պահանջողք և վերահեցուք: Նոր ձաւքուն և Ուդի Գերց փողոցին ամեն տուններն և խանութներն բովանդակ կողոպտուեցան: Պետուիններն խուճ խուճ ձեռացած կը դիմէին քաղաքին ամեն կողմանքը, կոտորելու և կոշկոպտելու իրենց առջև հանդիպած Եւրոպացիները: Մինչև հիմա համարուած եւրոպացի մեռելոց թիւն 200էն աւելի է, իսկ վիրաւորեալք անհամար են: Անհանրին է ստուգել մեռեալ Սլաւացի թիւը, վասն զի թէ մէկը մեռնելու ըլլար՝ ընկերներն կը ծածկէին զգիւղը: Այս թուէն դուրս են բազմաթիւ Եւրոպացւոց դիակուք, որոնք սպանուելէն վերջը 'ի ծով կը ձգուէին: Վերջապէս հինգ ժամէն ետքը հոստա եղիպտական գունդն, դադրեցընելու զխռովութիւնը:

« Այն օրէն 'ի վեր բոլոր խանութները փակուած են . անհամար է գաղթողաց թիւն¹. նաւերն և նաւակներն չեն բաւեր զփախստականս կրելու, ինչուան նաև առաքատաւոր նաւերն գործածուեցան փոխադրող նաւակներու տեղ: Գահիրէի և բոլոր չըմակայ գեներուն մէջ գրեթէ եւրոպացի չէ մնաբեր: Մեծ վախ մը կը տիրէ ամեն կողմն: Գիշերուան ժամը Տին փողոցները, հրապարակները անապատ կը դառնան: Սրճարաններն և ըմպելեաց տեղուանք փակ են: Վախ կայ նոր տպստամբութեան մը, եթէ նաւատորմէն զօրական ցամաք ելլեն: Շատերն իրենց տունը զինուք և ամսական պաշարք ամրացուցեր են, նոր յարձակման մը դէմ կենալու, ինչպէս նաև Անգլիա-

¹ Աղեքսանդրիայէն եկած ուրիշ նամակ մը կը ծանուցանէր, թէ « Գաղթողաց թիւը մինչև

չուլիս 2, կը հասնէր 40,000ի, և գաղութը կը չարունակէր »:

Եղիպտական, Օւմանեան, Գրետի
Լիոննէ, Եղիպտական դրամասեղանքը
Գտնուեցան նաև վախերնէն յիմարող
ներ, Տուրևադ բողբոջին խափանուած
են, Դեսպանները խորհուրդ կու տան
հեռացընելու 'ի բաց 'ի քաղաքէն զկա-
նայս և զտղայս : Բազմաթիւ եղեռնա-
դործք և սպանիչք դեռ ևս անվախ համ-
արձակ քաղաքին մէջ կը պտըտին,
յորոց մի է և պահանջողաց գլխաւորն :

* *

Աղեքսանդրիոյ կոտորածէն վերջը,
ուրիշ խռովութիւնք չեն կրկնուիր, և
քաղաքն առժամանակեայ խաղաղու-
թեան, կամ լաւ ևս թմրութեան մը
մէջ կը գտնուի : Տէրվիշ փաշա կը ջա-
նայ հաշտեցընել զփոխարքայն և զԱ-
րապի : ուստի նոր նախարարաց ընտ-
րութիւն կ'ըլլուի : յորում ընտրեալներն
ամենն ալ Արապիի կողմնակիցք են, և
ինքն պաշտօնեայ պատերազմի, և իրեն
բացարձակ գործերովն իբրև զիկտատոր
բովանդակ Եղիպտոսի : Առ ժամանակ
մի Աղեքսանդրիա մայրաքաղաքը կը դառ-
նայ, յորում կը գտնուին Տէրվիշ փա-
շա, փոխարքայն, նախարարք և 15,000
եգիպտական զօրաց զունդ մը, առ ե-
րեսս խաղաղութիւնն ապահովելու հա-
մար, և իրապէս հսկելու փոխարքային
վրայ, և պատրաստ ըլլալու առաջին Ե-
գիպտոսի վրայ յարձակող բանակաց
դէմ դնելու :

Մինչդեռ մէկ կողմէն յԱնգղիա մե-
ծամեծ պատրաստութիւնք կը տեսնուին
պատերազմի, ձայն հանելով թէ Սուէզի
անցիկն 'ի պաշտպանութիւնն կը զինի,
միւս կողմանէ Արապի կը հրատարակէ՝
որ եգիպտական բանակը պատրաստ է
դէմ կենալու որ և իցէ Եղիպտոսի վը-
րայ եկող օտարի մը, եթէ ըլլայ տա-
ճիկ և եթէ եւրոպացի : Առ այս կ'ամ-
բացընէ զԱղեքսանդրիա, առանց միտ
դնելու Անգղիոյ ծովակալին Սիյմուրի
բողբջանաց : Սիյմուր կը բողբջէ նախ որ
Աղեքսանդրիոյ բերդերուն վրայ կատա-
րուած արագ արագ ամրութիւններն՝

իրեն նաւատորմին 'ի վտանգ էին, ուս-
տի կը պահանջէր որ դադրին այն աշ-
խատութիւններն, սպառնալով զնդա-
կակոծելու դրաղաքը : Առ երեսս հնա-
զանդիլ կը ձևացընեն Եղիպտացիք,
բայց 'ի ծածուկ կը շարունակեն իրենց
աշխատութիւնները, կը սպառնայ դար-
ձնալ աւելի բուռն պայքանաւ Սիյմուր,
առաջարկելով որ իրեն յանձնուին Ա-
ղեքսանդրիոյ բերդերը : Շատ կը ջանան
Եւրոպացոց դեսպալքք միջնորդութիւն
ընելով՝ որ զքաղաքը ահաւոր գնդակա-
կոծութեան մը դառն հետեանաց չմատ-
նէ : այլ 'ի զուր. երկու կողմէն ալ ետ
չիեցան իրենց առաջադրութենէն : Ուս-
տի նախընթաց օրը 'ի 10 յուլիսի ա-
մեն Եւրոպացիք և ամեն դեսպալքք թո-
ղուցին զքաղաքը, և իւրաքանչիւրն ի-
րենց տէրութեան նաւուց դրօշուն ներ-
ք և ապաւինեցան : Նոյնպէս նաև ամեն
վաճառական և պատերազմիկ նաւեր
հեռացան Աղեքսանդրիոյ երկու նաւա-
հանգիստներէն : Մնաց միայն այն լըոց
մէջ անդլիական նաւատորմին՝ ճակա-
տեալ 'ի պատերազմ : Նաւատորմին
կազմեալ էր տասուերեք նաւերէ, յո-
րոց ութ հատ զրահապատ և հինգն
թնդանօթածիգ էին, ամենն ալ զի-
նեալ ահաւոր կազմութեամբ :

Առաւօտուն դէմ 'ի 11 յուլիսի ծո-
վապետն Սիյմուր կ'երթայ Սկյադը կո-
չուած զրահապատ նաւուն վրայ, ուր
կը բարձրացընէ պատերազմի դրօշը, և
նշան կու տայ հրաձգութեան, Բովան-
դակ նաւատորմին երկու մաս կը բաժ-
նուի. երեք զրահապատք և հինգ թնդ-
անօթածիգ նաւերն կը շարունակեն
Նաւահանգիստին դիմաց, գնդակակոծե-
լով անոր մուտքը տրգելող բերդերը,
նոյնպէս նաև ներքին Գաֆալէլլի և
Նալսլէռն բերդերը : Մնացած չորս զը-
րահաւոր նաւերը կը շարունակեն Նոր Նա-
ւահանգիստին դիմաց, և կ'անձրենն ի-
րենց գնտակները Այիտա և Սիդէ և
ուրիշ երկու բերդերու վրայ : Անյադք
նաւն մէկ մը մէկ կողման, մէկ մը միւս
կողման մատ վազելով, անոնց զարհու-
րելի ուռմբներուն հետ կը միացընէ նաև

իրին շրջապատը—քնդանօրից տեղատա-
րափ գնտակները:

Գնդակակոծութիւնն սկսելով առա-
ւօտեան ժամը վեցին՝ տեղը մինչև կէս
օրէն վերջը ժամը չորս ու կէս, յորում
երկու կողմէն ալ թնդանօթները լռած
էին: Զօրս բերդեր օդ ելեր էին, և Ռա-
սէլդին մեծ պալատն բոցերով շրջապա-
տեալ էր: Նոյն օրումն մէջ Անդդիա-
ցիք 5 մեռեալ ունեցան, և 28 վիրա-
ւոր: Քանի մը նաւաստիք լողալով մա-
զըլցի ելան Այիաւս բերդին վրայ, և
ուժ թնդանօթ գամեցին:

Բովանդակ գիշերն անցաւ առանց
աղաղակի: Աղեքսանդրիա, կը գրէ թըդ-
թագիր մը, լուսթեան և խաւարի մէջ
թաղուած էր, երկու կամ երեք նուաղ
և շարժուն լուսոյ նշոյթք կը ցուցնէին
անոր տեղը. փարոսներն խաւարի մէջ
էին, գիշերուան սև մլտութեան մէջ կը
փայլէր միայն Ռասէլդին պալատին բո-
ցավառ ահաւոր տեսարանն:

Երկրորդ օրն (չորեքշաբթի) սկսան
դարձեալ հրաձգութիւնք. բայց ծով-
եզերքի թնդանօթք փոխանակ պատաս-
խան չտուին. իբր էին զանոնք: Այն
ատեն ռումիներն սկսան ներքին բեր-
դերուն վրայ տեղալ, որք են Նաքսիկոն,
Գաֆարէլլի, Գաքարի, և այլն: Բնա-
կանապէս ռումիներն ինկան նաև քա-
ղաքին վրայ, և առաւօտունէ ոկոսեալ
աւ ծխոյ սիւնակներ սկսան քաղքէն
յերկինս բարձրանալ, իմացընելով թէ
հրդեհն սկսած էր ճարակիլ անյագու-
թեամբ:

Ժամը տասն ու կիսուն Նաւարանին
վրայ սպիտակ դրօշն ամբարձաւ: Իրա-
կը դադրեցընելով՝ Հեյիկոն լրաբերնա-
ւըն դէպ ՚ի նաւահանգիստ ուղարկուե-
ցաւ ճերմակ դրօշով: Սպայ մը Մահրուշ-
աւ նաւուն վրայ ելաւ, բայց մի կեն-
դանի անձն տեսաւ հօն, և դարձաւ ՚ի
նաւատորմն:

Այն մահադոյժ լուսթիւնն չընդհա-
տեցաւ ամբողջ օրուան մէջ: Եթէ օրդ
օրը (հինգշաբթի) սկսաւ դարձեալ
գնդակակոծութիւնն: Ուրիշ բազմա-
թիւ ճերմակ դրօշներ բարձրացան քա-

ղաքին տանեաց և աշտարակներուն վը-
րայ: Դարձեալ Հեյիկոն նաւն դէպ ՚ի
ցամաք գնաց: Խօսեցաւ սպայ մը տե-
ղւոյն հրամանատարին՝ Դուլպա փաշայի
հետ, զովելով եգիպտացի հրազինուց
թշուառ քաջութիւնն, և պահանջելով
բերդից այնպազաղ անձնատրուածիւն:
Պատասխան տուաւ Դուլպա թէ կ'ու-
զէր իմացընել զայն իր տէրութեան,
որ ՚ի Ռամիէ քաջուած էր: Անգղիացիք
չուզեցին մոիկ ընել, ետ դարձան:

Եւ ահա բազմութիւն մը Եւրոպա-
ցւոց, զոյներնին նետած, արիւնաշա-
ղախ, գիսախուի դիմեցին դէպ ՚ի նաւն
Անգղիացւոց, պատմելով այն երեք օ-
րերուն մէջ ՚ի քաղաքն հանդիպած սոս-
կալի արկածները: Արապի փաշա ան-
օգուտ տեսնելով այլ ևս որ և իցէ ընդ-
դիմադրութիւն, հրաման տուաւ զօ-
րաց ետ քաշուելու: Արդէն Անգղիա-
ցւոց գնտակները քաղաքին զանազան
կողմերը բռնկուցնէին: Արապի բա-
նակին մեկնելէն վերջը, խառնիճաղանձ
ժողովուրդը, կատղած, սովեալ, և բազ-
մապատկեալ անապատին Պետուխնե-
րէն և ազատեալ դատապարտեալներէն,
գիմեց փողոցներուն մէջ կոտորելով,
սպաննելով, կողոպտելով, այրելով ինչ
որ եւրոպական անուամբ գտնէր իր առ-
ջին: Հազարի չափ Եւրոպացիք ամրա-
փակեալ Օսմանեան Պաւլաթին մէջ
ճգնաժամ և յուսահատական քաջու-
թեամբ դէմ կուռեցան. բայց անօգուտ,
մինչև ցրետինն սպանուեցաւ. հազիւ
հարիւրի չափ Եւրոպացիք զէնքերնին
ձեռքերնին կրցան սպատելու ճամբայ
մը բանալ և Անգղիացւոց հաւաք սպաս-
տանիլ: — Դարձաւ Հեյիկոն նաւն այս
լուրերով և ազատեալներով առ նաւա-
տորմին. սարսուռ մը տիրեց ամեն լսո-
ղաց վրայ. մանաւանդ երբ գիշերուան
մէջ աչաց առջև ներկայացաւ բոցեղէն
այնօր ծով մը ընդարձակ տարածու-
թեամբ: Աղեքսանդրիա կը հրդեհէր:

Երկրորդ առաւօտը Անգղիացիք ցա-
մաք ելան և կամաց կամաց սկսան ա-
ւերակացեալ քաղաքին մէջ յառաջել-
լիւնն առջև կը ներկայանայր ամեն

մէկ քայլին նորանոր աղետալի տեսարաններ, Անգղիացւոց հետ իջան ցամաք նաև բազմութիւն Գերմանացւոց, Գաղղիացւոց, Յունաց և Ամերիկացւոց, բայց յետոյ վերադարձան 'ի նաւս, Հուսկ ուրեմն հրդեհէն մարեցաւ՝ երբ գրեթէ ալ նիւթ չէր մնացեր այրելու. Աղեքսանդրիոյ երեք մասէն երկուքը մոխրոյ կոյտ մ'էր դարձեր, Ծովապետն Սկյմուր պաշարման վիճակի մէջ հրատարակեց զԱղեքսանդրիա:

Դժբախտ փոխարքայն թէվֆիք գրեթէ հրաշքով կրցաւ իր կեանքն աղաւթել: Գնդակակոծութեան սկիզբէն 'ի վեր զինքը գերի ըրած և փակած էին 'ի Ռամիէ, հետո պալատի մը մէջ, եւ շառելով պահապանները կրցաւ աղաւթիլ և յԱղեքսանդրիա գաւառալ Անգղիացւոց ներս մտնելէն վերջը. որոնք իրեն թիկնապահաց գունդ մը շնորհեցին: Արապի իր զօրքերով դէպ 'ի Գահիրէ ետ քաշուեցաւ, և սկսաւ նորա նոր զօրաց դամարումներ ընել:

Փոխարքայն՝ Սկյմուրի պահանջելով ապստամբ հրատարակեց զԱրապի և ա նոր զօրականն. 'ի հակառակէն նաև Արապի Գահիրէի մէջ բազմութիւ եգիպտացի մեծամեծաց ժողով մը գումարելով, ինքն զինքն ազատ հռչակեց խրտիվի հնազանդելու պարտքէն, և ըզփոխարքայն մատնիչ հայրենետոյ և կաշառեալ յԵւրոպացւոց հրատարակելով՝ կրօնական պատերազմն կը քարոզէ: Այս միջոցիս Անգղիոյ բանակն Ուլզէյ զօրավարին առաջնորդութեւ դէպ 'ի Գահիրէ կը սկսի յառաջել: Արապիի զօրքերը կը բանակին Գաֆր-էլ-Դուար բարձրութեան վրայ, որ իր դրիւքը կը տիրէ դէպ 'ի Գահիրէ առաջնորդող ամեն ճամբաներուն վրայ: Նիլոսի ողողմունքն, երկրին բնիկ ըլլալն և եղանակը՝ իրեն մեծապէս 'ի նպաստ են. կը կտրէ նաև յԱղեքսանդրիա ըմպելի ջուր տանող ճամբաները: Թէպէտ և միշտ Անգղիայէն նորանոր բանակներ կու գան, որոնց գալովը բանակը 16,000ի կը հասնի, բայց նաև միւս կողմէն հիւսնադութիւնը և ջրոյ պակասութիւն

սաստիկ կերպով կը նեղեն զԱնգղիացիս, ամեն օր 30—40 անձինք կոտորելով բանակէն: Այս միջոցիս նաև ուրիշ զօրաւոր ձայն մը իր բողբոջ բարձրացուցեր էր ընդդէմ Անգղիոյ. հռչակաւորն Լեստէքս, 'ի պաշտպանութիւն ազատութեան ջրանցից Սուէզի:

Բարձրագոյն Դուռն Կ.Պօլսոյ ժողովոյն որոշման համեմատ՝ Տէրվիշ փաշայի հրամանատարութեան տակ՝ բանակ մը կը պատրաստէ ուղարկելու յեգիպտոս, և կ'առաջարկէ Անգղիոյ որ ետ քաշուի երբ իր զօրքերն հասնելու ըլլան: Անգղիա այն ատեն միայն յանձն կ'առնու Տաճկաստանի բանակին դաշուառը, երբ սա իր հրամանատարաց իշխանութեան ներքև շարժելու ըլլայ. և ընդհակառակն՝ ինքը կը պահանջէ Դուռնէն՝ որ զԱրապի ապստամբ հրատարակէ:

Անգղիոյ բանակը կը սկսի գործել. քիչ օրուան մէջ Սուէզ, Խամայիլիա՝ Անգղիացւոց ձեռքը կ'անցնին: Արապի ըզ-Գահիրէ կ'ամրացընէ, բայց Ուլզէյ ժաւանակ չի թողլոր թշնամոյն. Սուէզի ջրանցքն կտրելով՝ 'ի Գահիրէ կը դիմէ: Ամենայն ինչ կը լուէ. վեհաժողովն, Դրան միջամտութիւն, Եւրոպացւոց միջամտութիւն, Լեստէքս, և այլն. միայն հրանօթից բոմբիւնը կը լսուի: Ուլզէյ Զակադիկի վրայ յարձակելու պատրաստութիւն տեսնելով, տանուհինգ օրուանէ 'ի վեր բովանդակ իւր զօրութիւնը կը ժողովէ 'ի Գասսասին, ընդդէմ եգիպտական բանակին՝ որ կը բանակի 'ի Թէյլ-էլ-Քէպիր: Ուլզէյ ունի 13,000 հետակա, և 5,000 ձիաւոր, 'ի բաց առեւը բազմութիւ թնդանօթաձիգ զօրականներն: Նաև Արապիի զօրութիւնն ալ շատ մեծ է. բաց 'ի կանու նաւոր զօրքէն, բազմութիւ բանակ մը ունի Պետուսիներու, որոնց թիւը ոմանք ինչուան 40,000ի կը հասնին, և այլք 80,000ի:

Ամրոյժ եգիպտական խնդիրն թղթէ ձևացուած շինուածի մը նման Թէյլ-էլ-Քէպիրի յաղթութեամբ ինկաւ կործանեցաւ սեպտեմբեր 13ին, յորում Անգ.

դիացւոց բանակն տէր եղեր էր Արապիի բանակատեղւոյն. զոր թողուցեր էին եգիպտացիք առանց դիմագրու թեան. Աղեքսանդրիայէն գրուած նամակ մը 'ի 19 սեպտեմբերի կը ծանուցանէ, որ « Արապիի կործանումն ոչ թէ ետ քայուիլ մ'եղաւ, այլ անկանոն և դաժապէժ փախուստ մը » :

Նոյն օրուան մէջ Անգղիացիք տիրեցին Ջակագիլիկի և ուրիշ ամրութեանց. երկրորդ օրն հեռուէն երեցան Գահրէի ոսկեգօծ դմբեթաց զագաթունքն և մինարէից ծայրերն. երեկոյեան ժամը 6ին բանակն 'ի Գահրէէ մտաւ յաղթանակօք, ողջունուելով քաղաքին մեծամեծներէն, որոնք մէկէն հնազանդութեան ցոյց տուին. Արապիի բանակին մնացորդներն Անգղիացւոց ձեռքն ինկան. Արապի և իւր ընկերներն առանց դէմ դնելու անձնատուր եղան, և 20 հատի չափ ապստամբ գլխաւորաց հետ Աղեքսանդրիա տարուեցան. Սեպտեմբերի 15ին Ուլզէյ, ըստ իրեն առաջուց տուած խոստման, յաղթութեամբ մը տաւ 'ի Գահրէէ, և հեռագրեց 'ի Ղոնտրա « Պատերազմն աւարտեցաւ » : Արապիի այս յանկարծական կործանումն բոլոր աշխարհ զարմացմամբ լեցուց. թէյլ-էյլ-Քէպիլիի պարտութիւնն միացաւ Գաֆր-էյլ-Դուարի անձնատուութեան հետ. առանց Անգղիացւոց յար-

ձակմանն սպասելու, հրամանատարն Մուսղաֆա անձնատուր եղաւ վուադօրագլխին, փոխարքայն ձեռք առնելով իրեն, Սնգղիացւոց պարգեւեալ իշխանութեան վարչութիւնը, իբրև առաջին միջոց ապահովութեան, լուծեց եղիպտական բանակը. Բոլոր Արապիի կողմնակիցք իրենց զէնքերն յանձնեցին. փոխարքայն իրեն արքունիքն դառնալով 'ի Գահրէէ, մեծ հանդիսիւ ընդունուեցաւ. և անդէն սկսաւ ետէէ ըլլալ եղած աւերմանց դարման տանելու :

Ուլզէյ և Սիյմուր երկուքն ալ Անգղիոյ տէրութենէն 'ի վարձ իրենց արժանեացն 'ի Լորտից խորհրդարանին անդամ ընտրուեցան՝ պարսն չքաղիր անունն ստանալով :

Այսպիսի թատերական վերջ մ'ունեցաւ ահա եգիպտական խնդիրն. զոր ապագայ պատմիչք 'ի զիր դրոշմելու ատեն, Անգղիացւոց քաջարտութեան, եգիպտացւոց յուսահատ և վայրենի ճգանց հետ պիտի չմոռնան, թաթաւելով իրենց գրիչն անթիւ անմեղ արեանց և արտասուաց մէջ, արձանացընելու յապագայ դարս նաև անոնց արդարացի բողբոջն՝ ընդդէմ՝ արիւնարբու կրից մարդկութեան :

Հ. Ա. Թ.

Երովուռ յառաւակն.— Միջերկրականն, որ մեծածախ կղզիներ և աւազակոյտեր ունի, խիստ անհաւասար յատակ մը կը ներկայացընէ, ծածկուած աւաղով անդընդոց մէջ, և տղմով կամ կենդանաբոյր շնորհիւ փոքրագոյն խորութեանց մէջ. Քանի մը տեղեր, մանաւանդ 'ի սիկիլեան Արչիպելագոսին, յատակն սեպաձև կը բարձրանայ, մինչև գրեթէ երեսը, հերձեալ 'ի բազմաթիւ ժայռաւաղայի և իրեւտի մէջ եղած խորութիւնն մեծ է, ուր խորաշափն կը հասնի 3900 մետրի. Կրետէի և Կիպրոսի մէջ 2000ի. Ալքրիական աւելի ցած է, զանազանելով 100էն մինչև 200 մետր հիւ-

սիսային կողմերը. սակայն դէպ 'ի Գաղարոյ, անդունդն մինչև 1400 մետրի կ'իջնէ. Խոալիոյ արևմտեան կողմերը մեծագոյն խորութիւնն հասկիւ 200 մետրի կը հասնի. Ընդ մէջ Ափրիկէի, Սպառնիոյ, Սիկիլիոյ, Սարաենիոյ, Գաղղիոյ, յատակը կը տարբերի 1000էն մինչև 2000, ի մեծագոյն խորութենէ խորաշափով վեր բեր բերած կենդանաբոյսը շատ դոյզնագիւտ են, այլ տղմային մասին մէջ կը յորդեն խօշք, ջրիմուռք, ոսկրեղէն ձկունք, անառապատք, ծովաստեղք, գլխան ձկունք, գորգոնայք, ողնեք, մեղուսայք և առ հասարակ թուլատարերք :